

ЙОРДАН КАМЕНОВ

Историята на мемоаристиката и документалистиката ни е убедила в особената им роля в увековечаването и изживяването на личността, в своеобразното продължаване на нейния живот във времето. Потвържденията не ще търся широко, ще припомня само за Благоевия приемник Георги Димитров, чието живо присъствие днес се дължи и на тези възкресителни жанрове. Примерът с Димитър Благоев е по-скоро с противоположен знак — мемоаристиката и документалистиката не са постигнали онзи образ, адекватен на огромния ръст на основателя на Партията. Веднага ще напомня, че няколко отдавна (1979) стана факт сериозната академична биография на Благоев, с безспорен научен принос и авторитетност в оценките на ролята му в историята на Партията, но със специфика, която трудно ще я наложи на милионна, национална аудитория. А и самата академична биография не може да замести специалните права на документалния жанр в пресъздаването на образа на историческата личност.

Интересът на мемоаристиката и документалистиката към Дядото е твърде ранен. Както и в други случаи, обектът на изображение поставя техните основи. Но още в зародиша на житиеписната литература за Благоев се проявява липсата на традиции в утвърждаването и популяризирането на личността във времето. Като факт тази констатация изглежда така — не у нас, а ЦК на ВКП(б), отчитайки историческата роля на Благоев за руската социалдемократия, се обръща с молба той да напише автобиография. Тъй се раждат „Кратки бележки из моя живот“ — книга, която вече болният основател диктува на дъщеря си Стела Благоева. Всичко това обяснява някак си и нейната незавършеност, и отказа на автора да се автобиографира пълноценно и да се самовглежда в последните 30 години от живота си. Принудата оказва влияние върху характера на книгата — натежава строгото придържане към биографичните факти, отсъства белетристичното „отдръпване“, в немалка част жанрът е синтез между летописа, мемоара и протокола-обяснение-обобщение за поведението и идейните схващания. Най-силни са страниците за престоя на Благоев в Русия, което и най-пряко кореспондира с желанието на поръчителя. Независимо от долавящата се схематичност, родена и от скромността на личността, и от отказа ѝ да се проектира сред събитията и други личности, „Кратки бележки из моя живот“ са рядко ценен документ за разбиране на човека и неговия път, влял се в една идея; тя и до днес е най-интересното четиво за Благоев. И тъкмо затова неразбираемо става усърдието на всички документалисти да ползват книгата като задължително пособие за перифразиране.

Въпреки силния си старт мемоаристиката за Благоев не успя да се издигне до неговата автобиография. В предговора на „Спомени за Димитър Благоев“ (1956) се споменава една от причините: „Трябва да се съжалева, че най-близките сподвижници и съратници на Д. Благоев, заангажирани в огромна и най-разностранна партийна работа, не успяха да ни оставят своите спомени за великия син на нашата родина.“ Необходимото условие за близко познание и идейно сходство не обяснява всичко. Най-малко още и наблюдателността, и паметта, дарбата за едновременно предметване и анализ на общите преживявания, отказът от канонизиране на личността, наличието на традиции са сред задължителните условия за постигане на личността в този странно документален жанр — мемоаристиката. Сборникът спомени от 1956 г., неравностоен в отделните изяви — редуват се много интересните с просто деклариращите познанието спомени, — има амбицията да обхване целия живот на Благоев. Като хронология това почти се постига, но липсват редица проявления на личността — бащата, съпругът, литератора, депутата, начевачия социалист, редактора, учителя и т. н. Дори и да амнистираме съставителите — как се намират хора да пишат спомени за време преди 50, 60, че и 70 години, — остава фактът за загубения за нацията пълнокръвен мемоарен образ. В сборника надделява една вярна и силна, но, струва ми се, стеснена представа за личността — фанатично отдаден на идеите функционер, дисциплиниран, благ и суров, грижлив и любещ сътрудниците си, безкомпромисен и справедлив. Всичко това се отнася за вече изградения идеен водач, видян с очите на обаянието, но не и за изграждащия се, търсещия, понякога препъващия се, но упорито намиращ своята посока човек. Сполуките на този сборник — спомените на Ст. Благоева, Т. Киркова, Др. Коджейков,

Ас. Захариев, Ант. Недялков и някои други — се дължат на задължителното за спомена с обема на статия редуване на ярки и добре разказани епизоди с обобщения-характеристики за личността.

И друга — другояче сборна — мемоарна книга е посветена на Благоев, а заедно с него — и на Г. Кирков, В. Коларов, и Г. Димитров. Авторът на „Първите“, Драгой Коджейков, който е между комунистите, възпитани от Дядото, всъщност изразява преклонението на своето поколение към почитания учител. Съвсем естествено е мемоарният очерк за Благоев да улови партийния деел. Очертаният лик на основателя и водача — строг, спокоен, добросъвестен, услужлив, колективистичен в ръководенето, отговорен за авторитета на Партията и на партийния член — ту се откроява, ту се потулва зад разказваната история на борбите на Партията, където във всяка ситуация и при всяко начинание Дядото е в ролята на мъдрия и непогрешим глас. И не заради съмнения в неоспоримия авторитет на Благоев ще спомена, че тези епизоди се пресъздават с известна неестественост на репликите. Но в края на краищата и сборникът от 1956 г., и очеркът на Др. Коджейков, и „Кратки бележки из моя живот“ остават като най-автентичните паметници и извори за опознаването на личността на основателя.

Сред пръснатите тук-там спомени не може да се отнесе Ст. Чилингиров, който открива книгата си „Моите съвременници“ със страници за Благоев. След прочита им остава съжалението, че освен малкото съратници и малко съвременници-писатели са го портретували в спомени (в тома от поредицата „Българските писатели в спомените на съвременниците си“ ще наброим още и Ив. Карановски, Л. Дюгмеджиев, Вичо Иванов, Д. Полянов, Кр. Кюлявков). И това, като знаем, че цели поколения български писатели са минали през обаянието на социализма, а то значи — и през обаянието и срещите с Дядото. У Чилингиров Благоев е живост, движение, с характерни жестове и състояния. Споменатият вече механизъм на краткия мемоар тук се задейства само от три епизода. Сякаш неособено значителни, но великолепно пресъздадени, те ни разкриват времето, личностите и личното отношение на писателя.

Изглежда, мемоарната литература се издължи или поне няма с какво повече да се издължава на Благоев (дано се лъжа, дано ни чакат най-приятните срещи със спомени за него). Но в такава ситуация остават поне издателски възможности за мемоарна популяризация на личността — допълване и периодично преиздаване на сборника от 1956 г.

Документалната литература също търси образа на Благоев. Тези дирения са съсредоточени главно в отрязъка от живота му, свързан със създаването на Партията. Такава привлекателност за документалния писател е обяснима със стремежа повествованието да прерасне в символи за българското развитие страници, а още и с винаги привличащия акт на зачеване на едно велико дело. Още тук вече се явяват две възможности — да се създаде колективен образ на първите социалисти (където в центъра ще стои Благоев) или да се заложи само на биографизирането на Благоевата личност. Колективният образ, както подсказват заглавията „Бузлуджанските знаменосци“ (1965) и „Съвременници на бъдещето“ (1971), създават Севар Загорчинов и Филип Панайотов. Сред другите знаменосци С. Загорчинов избира Благоев и Никола Габровски. Представящи героите разкази, публицистични социално-икономически обобщения, документално-белетристични възстановки на възлови моменти от предисторията и историята на Партията отвеждат преди всичко до деята за пълната отдаденост и обвързаност на основателите с Партията. Исторически, идейно и изследователски издържано, повествованието, съотнесено към Благоевия „Принос към историята на социализма в България“ и „Кратки бележки из моя живот“, страда от вторичност и неоригиналност. Личностите на знаменосците са скрити в техните идейни борби и цялата получила се историческа публицистика защитава най-вече теоретическите постановки и практическите стъпки на Благоевите последователи. Дано след научната биография документалистиката се освободи от абсолютизирането на функциите ѝ на исторически съдник.

Други са подходът и типът повествование на Филип Панайотов в „Съвременници на бъдещето“. Ето как ги определя той: „документален разказ за първите български социалисти с извадки от техни писма, дневници и спомени, съобщения от тогавашната преса и материали от партийските архиви“. Обещаното на читателя класическо документално повествование наистина е станало факт. Стремещът тук е наред с изграждането на образите на съвременниците на бъдещето да се реставрира документално и пътят на създаването на Партията. В началото и Ф. Панайотов повторя — изглежда и по неизбежност — класическия помощник на Благоевите документалисти „Кратки бележки из моя живот“. Но много скоро той въвежда в разказа си свои документални

находки и редица позабравени от историята и документалистиката съратници на Дядото. Вместо изкушенията на белетристиката авторът предпочита документалната наситеност и яснота и точните лаконични коментари. На пръв поглед това сякаш лишава от живост и живот изгражданите образи, сред които централно място е отредено на Д. Благоев. Истината обаче е, че така са постигнати образ-движение, образ—част от времето, личност с полагащите ѝ се исторически измерения, с нравствена извисеност, с историческа прозорливост.

Не помня кой е казал, че пишещият автобиографията създава концепт на бъдещите си мемоаристи. Както видяхме, това се отнася и за документалистите, а в най-голяма степен в случая то важи за „Учителят по гражданско учение“ (1978) на Снежина Кралева. По концепта се е родило едно претенциозно дете на Благоевата автобиография. Механичното пренасяне на автобиографията с прибавки на някои документи, най-общи знания за епохата и за България, малко белетристика и повече гръмка есеистика — ето репептата на тази книга. Целта — и според заглавието — е да се постигне образ-символ на учителя на нацията, изграден върху факти от учителстването на Благоев в Шумен. И тук се съзира преклонение и обич към личността, но колко струват те в кивежа от фрази и патетика (толкова много удивителни знаци не съм срещал в друга книга). Макар да не съм убеден в красноречието на цитата от прозаично произведение, ще предложа малък набор от различни по предназначение изречения, подбрани случайно и затова успяващи да характеризират донякъде книгата.

„Откъм Кронщат по леда се спускаше глутницата на полярните ледове.“

„През междучасията между два звънеца той (Илия Блъсков — б. м., Й. К.) съчиняваше своята „Изгубена Станка“.“

„Само руският език щеше да ѝ открие (на работническата класа у нас — б. м., И. К.) прозренията на марксистическата мисъл и висотата на новия идеал.“

„Нали учителстването отваря сърцето за необикновено разбиране на детето!“

„Този мъж ще си остане един несменяем учител! В точния смисъл на това звание.“

Вкуса на досегашните документалисти към градивното за Партията време потвърждава и „Гранитната пътека“ (1980) на Димитър Мантов — тук то е от 1890 до 1894 г. Опитният исторически автор проявява и сега писателската си сръчност. Тя е преди всичко в избора на най-интересното от познатия документален материал, в лекотата на представянето на известните неща, в уметелното преливане на документалното с белетристичното изложение. Повествованието следи партийно-строевните факти и интимните и приятелските взаимоотношения на Д. Благоев с Никола Габровски, Вела Благоева, Сава Мутафов. Но книгата носи привкуса на популярното четиво, създадено по вече познатото. Не прави изключение и образът на Благоев, по-скоро популяризиран, отколкото изграден от оригинална авторова материя.

И докато съсредоточием на документалистиката, виждаме, е в годините около създаването на Партията, един друг тип възкресително повествование се опита да запълни хронологичните празнини. Документалните повести на Вълчо Вълканов „Когато изгряваше; свободата“ (1963) и на Цветан Минков „Момчето от Загоричане“ (1959, 1971) — по друго жанрово определение те са историко-биографични повести — ни връщат към детските и юношеските години на Благоев. При появата си „Когато изгряваше свободата“ е била сериозно критикувана — струва ми се, заслужено, докато „Момчето от Загоричане“ си остава най-популярната от книгите за Благоев (тя единствено е преиздавана). Бедата на повестта на В. Вълканов, която разказва за старозагорските юношески години на Благоев, не е само в прекалената обстоятелственост и описателност и дори не във фактологичните грешки („... авторът на „Горски пътник“ бе шетал толкова години из Балкана. . .“ и др.). Тази повест страда от анахронизъм на авторовото съзнание — психологията и поведението на героите не са обвързани с правдоподобната историческа ситуация, а са резултат или на по-късно осмислени противяща тогава събития, или на значително по-късна дейност на Благоев. Примерите: още при първото си влизане в старозагорското читалище сред петнадесетте хиляди книги юношата грабва „Комунистическия манифест“, зачита се и настоява да му го преведат; в момента, в който ордите на Сюлейман паша настъпват към Стара Загора, българските опълченци разговарят предимно за пролетариата и буржоазията в Русия. Оттук и образът на Благоев наред с чертите на храброст, честност, справедливост, ученолюбие и натоварен с неписъщи за времето му духовни търсения и вероятно несъзнателно е исторически фалшифициран.

„Момчето от Загоричане“ на незаслужено бързо забравеният литератор Цветан Минков „стана книгата на неговия живот“, с „голяма познавателна стойност“ според Яко Молхов, а и според действителната ѝ стойност, проверена от времето. Инерцията и заблудата на категоризирането я поставят сред детско-юношеските четива заради възрастта на героя — там Благоев е представен от 12- до 19-годишната си възраст. Написана с историческо приникновение и познаване на борбите за национално самоопределение и свобода, книгата поставя в центъра наред с образа на момчето и юношата и проблемите на националното израстване. По този начин тя най-добре изпълнява в благовознанието функциите си на търсач на изворите на личността. Голямата идея на „Момчето от Загоричане“ е в това, че Благоев израства, възпитава се и се закалява от възрожденските борби под крилото на учителите си, личности от Възраждането — Георги Константинов—Динката и Петко Славейков. Така Благоев и неговата историческа роля са видени като продължение и осмисляне на крайните цели на националното освобождение, а образът му, очертан с типични героични черти, добива измеренията и на възплътител на най-ценните възрожденски идеали.

Въпреки някои успехи документалистиката остава длъжник на Благоев. Нейна повтаряща се грешка е излизането от историческите резултати на дейността към създаването на образа, вместо изходната ѝ точка да бъдат мотивите за действие, изграждането на личността и оттам — участието ѝ в историята. По този „обратен път“ може да се създаде летописната характеристика, но не и документалният образ. Немалка слабост е и отказът да се биографизира личността в целия ѝ път. При всичките ѝ сериозни идейни недостатъци биографията на Иван Клиничаров (издадена в 1926 г.) се оказва поучителен пример за авторска отговорност към жанра. Пример и за тъй или инак издължилите се, и за неиздължилите се, сред които навярно се намира чаканият Благоев биограф. Да не забравяме, че става дума за една от възловите фигури на нашата история, за човек—символ на своето дело, за личност-пример. Но за да живее сред нацията, са необходими и убедителните средства на ярко изградения документален и документално-художествен образ. В края на краищата докато само личности от ранга на Петко войвода ще възлудват нацията, а истинските ѝ духовни водачи ще превръщаме в канонизирани и непопулярни всетни?

УЧАСТИЕТО НА ДИМИТЪР БЛАГОВЕВ В БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ ПРЕЗ 1877 ГОДИНА

НИКОЛАЙ ИВАНОВ

Сведенията за младежките години и дейността през епохата на Възраждането на основоположника на Българската комунистическа партия Димитър Благоев са твърде оскъдни. Затова някои нови данни за участието на Димитър Благоев в редовете на Българското опълчение по време на руско-турската война през 1877—1878 г. ще представляват интерес за разкриване на революционните му добродетели и участието му в националноосвободителните борби. Тези нови факти ще бъдат източник за по-точното осветляване на някои моменти от биографията му за периода на Руско-турската война и престоя му в Търново.

Както е известно, за първи път Димитър Благоев лаконично споменава за участието си в опълчението по време на учението си в Русия. Този документ е кратката му биография, писана приблизително през май-юни 1881 г., за да му се разреши да бъде допуснат като частен ученик в една от гимназиите на Петербург. В биографията си той споменава: „През месец юли Ески-Заара стана жертва на събитията, аз избягах с русите в Търново като най-безопасно място. Но в Търново, увлечен от общото патриотично чувство, аз застанах в редовете на защитниците на отечеството. Но след като изстрадах достатъчно, след като изпитах тежкия войнишки живот, в 1878 г. се уволних и започнах да мисля да изпълня отдавнатия си проект: да замина в отдавна желаната и мечтана от мен Русия“¹.

¹ Д. Благоев. Съчинения. Т. XX. С., 1964, с. 481.